

ZWARTE PRACHT

Cultuur uit de voormalige Nederlandse koloniën

Opmaak: Perfect Service, Reeuwijk
Druk- en bindwerk: Wilco, Amersfoort
Band- en omslagontwerp: Studio Vonk & De Boer
Fotografie: Anita Neve
Omslagillustratie: Nola Hatterman, illustratie bij het verhaal 'De feestdag' van Sad Darshi in het derde nummer van het tijdschrift *Soela*, 1962. Afkomstig uit de nalatenschap van Nola Hatterman, collectie Armand Baag (1941-2001), Erven Baag.
Franse pagina: Wereldbol in metalen houder, ca. 1900, met astrologische informatie op de houder.

Alle werken gefotografeerd voor dit boek behoren tot de collectie van de auteur, met uitzondering van *Protehá e Wardador* van Tirzo Martha en uiteraard het Rotterdamse Slavernijmonument.

© Copyright 2025 MICHEL VAN KEMPEN en UITGEVERIJ VAN OORSCHOT, AMSTERDAM

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaargemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Ook tekst- en datamining van deze uitgave is zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever niet toegestaan.

De uitgever heeft zijn uiterste best gedaan allen te achterhalen die rechten zouden kunnen doen gelden op het beeldmateriaal. Wanneer desondanks beeldmateriaal wordt getoond waarvan u (mede-) rechthebbende bent en voor het gebruik waarvan u geen toestemming hebt verleend, kunt u zich in verbinding stellen met de uitgever.

Michiel van Kempen

Zwarte pracht

CULTUUR UIT DE VOORMALIGE
NEDERLANDSE KOLONIËN

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

Nelson Carrilho (Willemstad, Curaçao 1953), *Door het doel geraakt voor Camini*, of ook *Touched by a Higher Goal*, 2003. Brons, hoogte 25 cm.

Carrilho's vader is van Suriname, moeder van Antigua, maar hij heeft ook Indiaas bloed in zich: hij stamt af van Elisabeth Moendi, een Brits-Indische die meekwam met een groep Inheemsen die op de Wereldtentoonstelling van 1883 in Amsterdam werd 'tentoongesteld' – zij staat in het boek *Les habitants de Suriname* van de prince Roland Bonaparte.

Hoewel dit beeldje past in de Westerse iconografie van boogschutters, kan het ook gezien worden als een man die zich tot op het laatst verdedigt met alle kracht die in hem zit. Hij mikt hoger dan het doel. Deze sculptuur is een verkleind model van *l'Arciere/The Archer*, een beeld op het plein van het Zuid-Italiaanse plaatsje Camini. Het werd besteld door het NOC/NSF voor de Olympische Spelen in 2004.

Carrilho maakte ook het beeld aan de kust van Calabrië, getiteld *L'altra faccia/The Other Face*. Het gedenkt de Malinese migrant Soumaila Sacko, die omkwam bij racistisch geweld. Eerder, in 1984, maakte Carrilho ook het beeld *Mama Baranka* voor de vermoorde Kerwin Duinmeijer, dat staat in het Vondelpark in Amsterdam, en in 1989 het beeld *Carriers from Afar (Dragers van Verre)* in het Amsterdamse Westerpark.

INHOUD

II	Voorwoord <i>door Carl Haarnack</i>
I3	Vooraf
I9	Grondenrechten – De Inheemse mars der vergetenen
25	Vertellers – Twee cultuurdragers aan de Marowijnerivier
35	Inheemsen – Oorspronkelijke bewoner
4I	Aruba – Mythologie van het eiland
49	Kolonialisme – In de kelder van de heer Conolly
55	Animisme – Winti, brua: barbaars ritueel of harmonisch samenleven
6I	Sint Eustatius – Hoe een eiland rees naar het wereldtoneel en weer verdween
65	Slavernij – Slaaf gehangen aan een haak
73	Slavernij – Een voetboei die vragen oproept
77	Koloniale muziek – Opera weerklinkt in Willemstad, Paramaribo en Amsterdam
84	Koloniale jeugdliteratuur – Een vergissing over Mauritius
9I	Herdenken – 1 juli: Tussen gehoorzaamheid en uitbundigheid
IOI	Roots – De helende kracht van de <i>bere</i>
IO7	India – Radha tussen koe en koe
II3	Nederlands-Indië – De kris van ome Henk
II7	Delfstoffen – Hoe literatuur oprijst uit de bauxiet
I27	Hoedenvlechterij – Tell me, how is Aruba?
I3I	Afrikanisme – What is Africa to me?

- 143 Muziek – De opstandigheid van tambú en kaseko
151 Haïti – Paradijs en werkelijkheid
157 Polemiek – Generatiewissel met wapengekletter:
Hermans versus Helman
163 Indonesië – Jan Schlechter Duvall, Indo?, een
vergeefse poging tot verkaveling
171 Kokospalmen – De tranen van Michaël Slory
181 Congo – In de brousse van de Nederlandstalige
Congo-literatuur
187 Christendom – Boeli van Leeuwen, papito tussen de
krabbelaars
193 Marronage – Traditie & moderniteit
199 Sranantongo – Doe het, als je daar een vent van
wordt!
207 Papiamentu – Met heel haar klankenweelde is geen
vreugde of verdriet voor mij onzegbaar
215 Hybriditeit – Shrinivási legt kust voor latere
geslachten
221 Etniciteit – Ruud Mungroo, dogla tussen Miles
Davis en Ravi Shankar
227 Hindostanen – Jit Narain, dichter uit de klei van
Saramacca
235 Sarnámi – Cándani: een landbouwersdochter gaat
zingen
241 Surinaamse Javanen – Een rederijker achter
Lelydorp
249 Klederdracht – De kotomisi als Mona Lisa
253 Terugschrijven – Jean Rhys op Dominica: de
krochten van eeuwen inhumaniteit
257 Kunstonderwijs – De beknelling van Nola
Hatterman
263 Theater – Shakespeare en FC Kip
267 Natuurwetenschappen – Een toast op Loes
Westermann en de Natuurwetenschappelijke
Studiekring
273 Pendelen – Opgelost in het gruis van het bestaan:
Bea Vianen

- 277 Surinaams-Nederlands – De kat van Hans Faverey schiet weg
- 285 Film – Niemand kan zich moedwillig van zijn ego bevrijden
- 293 Kaapverdië – De morna op het Pleintje der Gebrokenen
- 299 Anansi – Hoe de olifant zich vermomt in de porseleinkast
- 305 Geestkracht – Frank Martinus Arion op de vulkanische rots
- 309 Architectuur – Gevaarlijke nostalgie
- 315 Chinezen – Waar is het Zwarte Water?
- 321 Carnaval – De masquerade voorbij
- 325 Toerisme – Bolívar op Curaçao en Che Guevara in Suriname
- 333 Vitalisme – De energie van Jules Chin A Foeng
- 339 Vrouwelijk schrijven – De moed de pen ter hand te nemen
- 345 Sint Maarten – Where I See The Sun
- 351 Boekvormgeving – Hugo Pos: Ruimte en tijd, een tweeluik
- 359 Surrealisme – Felix de Rooy: geen Caraïbisch houvast
- 367 Catalografie – De angsten van de titelbeschrijver
- 371 Grijs literatuur – Nar: de dichter van één keer per jaar
- 377 Haardracht – Diana Lebac is boos om een portret
- 385 Vervreemding – Het talige draaihoofd van Cairo
- 397 Traditie en verwantschap – De sterke schouders van Astrid Roemer
- 401 Bijlmerramp – Een stoeptegels met een huissleutel
- 405 Zangvogels – De wonderlijke logica van het Amazoneland
- 415 Erotiek – Spetterende seks en een boze zeemeermin
- 425 Boekhandel – Bloei en verval
- 433 Milieu – De mens in het beest

441	Bonaire – Hoe de geit de traditie doorgeeft
449	Blackness – Charl Landvreugd: Een verontrustend- complexe relatie
453	Conceptuele kunst – Op verzoek van de kunstenaar geen informatie
459	Tot slot
465	Literatuur
499	Personenregister

VOORWOORD

Van een oude bibliofiel heb ik ooit geleerd dat het je, om een serieuze verzameling aan te leggen, aan twee eigenschappen niet mag ontbreken. De eerste is focus. Iedereen kan, als de beurs het enigszins toelaat, boeken, tekeningen, foto's en schilderijen aanschaffen. Als de focus echter ontbreekt bestaat de kans dat je doelloos rondzwerft van veilinghuis naar veilinghuis en van handelaar naar kunstenaar. In de zaken die je dan in de loop der jaren naar huis sleept ontbreekt dan elke samenhang en de collectie blijft zielloos. De tweede eigenschap die cruciaal is voor een gebalanceerde collectie is passie. Een collectie bijeenbrengen zonder passie, of dat nou boeken zijn of kunstwerken, is onmogelijk. Een sterke wil, de pure emotie om een bepaald kunstwerk te willen bezitten overvleugelt vaak alle rationele overwegingen. Dat kan er soms toe leiden dat er kunstwerken worden aangeschaft terwijl dat op financiële gronden onverstandig is.

Aan focus en passie in de kunstcollectie die Michiel van Kempen in de afgelopen decennia verzameld heeft, ontbreekt het niet. De jaren die hij in Suriname als leraar Nederlands werkzaam was, de jaren erna toen hij van de pen leefde en de bijna twintig jaar dat hij bijzonder hoogleraar Nederlands-Caraïbische Letteren aan de Universiteit van Amsterdam was, hebben zijn blik op de geschiedenis, literatuur én kunst uit deze gebieden in grote mate bepaald. In zijn collectie toont Michiel zich een wetenschapper, gepassioneerd verzamelaar, curator en bevlogen historicus, vooral op het gebied van West-Indië.

Van Kempen laat in dit boek kunstwerken zien die hij in de

afgelopen veertig jaar heeft verzameld. Het zijn stuk voor stuk schilderijen, tekeningen, beelden, foto's of objecten die een relatie hebben met Suriname, met de zes Nederlands-Caraïbische eilanden óf met andere delen van de wereld die ooit door Europese landen werden gekoloniseerd. Hoewel hij stelt dat dit boek geen (literatuur-)geschiedenis is leren we iets over de koloniale geschiedenis en literatuur want bij ieder kunstwerk worden dwarsverbanden met maatschappelijke kwesties en literatuur blootgelegd. Zo zie ik schilderijen van de onvolprezen schrijver en jeugdheld Edgar Cairo, Iléne Théménès, kunst van Anton Vrede en een prachtig werk van Felix de Rooy. Voor iemand die zijn wortels heeft in Suriname en zich graag laat omringen door historische boeken, objecten en kunst, is een ontmoeting met de Van Kempen-kunstcollectie een waar feest. Dit boek verleidt je mee te doen aan een 'winti pré' van Ed Hart (Eddy Goedhart), om je vervolgens te laten uithijgen bij de conceptuele kunst van de meesterlijke Stanley Brouwn.

De collectie is zó rijk en uitbundig dat je het nauwelijks allemaal in één keer tot je kunt nemen. Gelukkig zijn er meer dan zestig bijzonder interessante teksten in het boek opgenomen waarin de lezer wordt meegenomen naar het verhaal achter het kunstwerk en de kunstenaar. *Zwarte pracht. Cultuur uit de voormalige Nederlandse koloniën* leert ons veel over Michiels persoonlijke relatie met de kunstwerken. Ik kan u dit prachtige boek van harte aanbevelen. Dit boek is een 'must have' voor iedereen die geïnteresseerd is in de kunst, literatuur en geschiedenis van Suriname en de zes Nederlands-Caraïbische eilanden.

Carl Haarnack, oprichter Buku Bibliotheca Surinamica

VOORAF

Dit boek beschouw ik als het residu van ruim veertig jaar leven in en met de Nederlands-Caraïbische culturen: de talen, literaturen en kunsten van Suriname en de zes Nederlands-Caraïbische eilanden, met excursies naar andere delen van de wereld. Ik vroeg mij af hoe ik het publiek op een plezierige en persoonlijke manier kon meenemen naar de pracht van die culturen en tegelijkertijd laten zien hoe ik die zelf ontdekt had. Ik besloot dat te doen door te vertellen over wat ik in vier decennia zoal heb meegemaakt en over het werk dat ik in de loop der jaren verzameld heb, schilderijen, tekeningen, beelden, kunstfoto's, voorwerpen. Dit boek is geen literatuurgeschiedenis of cultuurgeschiedenis maar een verzameling teksten die de belangrijkste aspecten van de cultuur van de voormalige Nederlandse koloniën toelicht. Het peilt zaken die voor het brede publiek onbekend zijn of die helder lijken maar een andere betekenis dragen. Ik probeer uit te leggen hoe die zaken in die verre gebiedsdelen eruit zien, hoe ze ontstaan zijn, welke rol ze spelen in het proces van kolonisatie en dekolonisatie en soms ook wat de betekenis ervan is voor de Nederlandse samenleving. En ik leg vaak dwarsverbanden tussen beeldende kunst, maatschappelijke verschijnselen en literair werk.

Ik heb de hoofdstukken opgehangen aan een aantal noemers, aan zaken als slavernij en kolonialisme, grondenrechten en milieu, talen en religies, roots en etniciteit, erotiek en geestkracht, natuurwetenschappen en zangvogels, koloniale jeugdliteratuur en vrouwelijk schrijven. Maar er zijn onge-

twijfeld nog veel andere te verzinnen. Er staan portretten in van de belangrijkste schrijvers, maar lang niet van alle auteurs van betekenis. Het gaat om sleutelfiguren uit het domein waarover ik jarenlang gedoceerd heb: Suriname en de Nederlands-Caraïbische eilanden, maar ik wijd ook uit over India, Nederlands-Indië, Guyana, Congo, Haïti, Dominica, Mauritius en Kaapverdië. In sommige gevallen is de gehele tekst gewijd aan het kunstwerk, in andere is er enkel een thematische samenhang tussen beeld en tekst.

Er is werk opgenomen uit de koloniale tijd, te beginnen met een kaart van Blaeu uit ca. 1640, een gravure van gouverneur Nepveu en een beroemde prent van Stedman uit 1799. En er zijn kunstwerken van de vroegste generatie uit het Caraïbisch gebied (Nola Hatterman, Anton Faverey, Rudi Getrouw, Erwin de Vries, José Maria Capricorne) tot en met de jongsten (Michael Tedja, Patricia Kaersenhout, Mariska Karto, Charl Landvreugd, Maikel Deekman, Angel-Rose Oedit Doebé). Maar ook hier geldt: dit is niet een kunstgeschiedenis, lang niet alle belangrijke kunstenaars staan erin. Het culturele veld is nog oneindig veelvormiger en beweeglijker dan ik hier kan laten zien. Niet alleen omdat ik bepaalde kunstvormen niet in mijn collectie heb (videokunst, installaties), maar

José Maria Capricorne (Curaçao 1932), *Titelloze zeefdruk*, 2024. Gemengde techniek, 57 x 40 cm.

Capricorne woonde in Brazilië en gedurende verschillende periodes in Nederland. Hij was onder meer directeur van de mede door hem opgerichte *Akademia di Arte* op Curaçao. Hij creëerde een uitgebreid oeuvre, zowel figuratief als abstract, in uiteenlopende technieken. Het leverde hem verschillende onderscheidingen op, onder meer in 1985 de Cola Debotprijs, de belangrijkste cultuurprijs van Curaçao. Op hoge leeftijd is hij nog altijd actief, zij het dat hij niet meer de grote doeken van vroeger kan maken. Zo bewerkte hij een litho met krijt en stiften tot een reeks sterk verschillende werken, zoals dat hiernaast. Het draagt de kenmerkende elementen van Capricorne zoals de waakzame ogen, een muzikale figuur die even vrolijk als bedachtzaam overkomt en een toekijkend hondje.

ook omdat kunstenaars zich met veel groter gemak over de landsgrenzen bewegen dan soms is vast te leggen. Adi Martis schrijft bijvoorbeeld over de vijf Arubaanse kunstenaars die deelnamen aan de expositie *Tropisch Koninkrijk* in 2013–14: ‘Ciro Abaths moeder is Arubaanse, zijn vader was uit Curaçao afkomstig. Gianda Heyliger, geboren en werkzaam op Aruba, vertegenwoordigt voor de gelegenheid Saba, waar haar ouders vandaan komen. Stamvader van Stan Kuiperi is Nicolaas Adrianus Kuiperi, de eerste Nederlandse dominee die in 1858 naar het eiland werd uitgezonden. De familie van Osaira Muyale’s vader is afkomstig uit Libanon, haar moeder is geboren te Amsterdam en getogen in Heemstede. Ryan Oduber is een verre nazaat van de Fransman Jean-Pierre Oduber die, om tijdens de Franse Revolutie de guillotine te ontlopen, in 1777 via Engeland naar Curaçao is gevlucht.’

Ook is over alle onderwerpen oneindig veel meer te vertellen. Daarom heb ik achterin het boek enkele titels vermeld voor hen die zich verder in een onderwerp willen verdiepen. Het is een begin, een startpunt om verder te zoeken.

De meeste stukken in dit boek zijn nieuw geschreven, maar ik heb hier en daar wel passages opgenomen uit mijn eigen toespraken, recensies, columns en boeken. In mijn Parelduikerlezing van 2023 ben ik uitvoerig ingegaan op de vraag hoe het is om als wetenschapper, criticus, essayist en bloemlezer veertig jaar rond te dobberen in de fascinerende maar o zo complexe wereld van de Caraïbische letteren. Het is een kwestie van aftasten, van pogen tot een zo open mogelijke communicatie met die wereld te komen. Het lastigste is dan altijd de vraag waar je empathie ophoudt, of althans je vermogen om wat je ziet tot in alle finesses te doorgronden. Waar dat echt niet kan, lijkt het me het beste om de stemmen te laten horen van de creatieve mensen die die wereld vormgeven.

In de jaren dat ik met deze materie bezig ben geweest is er veel veranderd, met als grootste winst dat steeds meer mensen uit de voormalige koloniën zich zelf bezighouden met hun culturen en daarover publiceren. Dit boek getuigt van wat ik

in vier decennia nieuwsgierigheid heb kunnen ontdekken en waarschijnlijk ook van de vele witte plekken in mijn kennis. De cultuur van de Nederlandse koloniën is uitermate veelzijdig en de opstellen in dit boek zetten alleen maar wat richtingwijzers in die rijke en fascinerende wereld, vol van tragedies maar ook vol van schoonheid en taaie overlevingskracht. Voor de kennis van die wereld heb ik altijd veel steun gehad van honderden mensen die er meer van weten dan ik en met verschillende van hen heb ik er ook boeken over geschreven. Ik kan ze hier onmogelijk allemaal noemen, maar ik vermeld wel de naam van de onvermoeibare Myra Winter, die al zo lang met beeldende kunst bezig is. Ik heb dankbaar gebruik gemaakt van de inzichten van haar en van al die anderen. Ik draag dit boek dan ook op aan al die gulle gevers.

G.W.C. Voorduyn, *Een Arowakka Indianenkamp*. Uit: *Gezigten uit Neerland's West Indien* naar de natuur geteekend en beschreven door G.W.C. Voorduyn; op steen gebragt door J.E. van Heemskerck van Beest. Amsterdam: [1862]. In afleveringen verschenen; 1e afl. 1860. Ingekleurde lithografie (steendruk), 60 x 43 cm.